

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Психологія та корекція сімейних стосунків»

вибіркових компонент

освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №10 *Домашнє насильство. Жорстоке поводження з дітьми*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (від 15.08.2023 р. №8)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Греса Н.В.

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Мацегора Я. В.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент, Шиліна А.А.

План лекції

1. Родини з «групи ризику» по проблемі жорстокого поводження з дітьми в родині.
2. Фізичне, сексуальне, емоційне насильство. Жінки й домашнє насильство.
3. Психологічна підтримка жертв домашнього насильства.

Рекомендована література

Основна

1. Максимова Н.Ю. Соціальна робота з сім'єю : підручник Київ : ВПЦ "Київ. ун-т", 2015. 350с.
2. Опорний конспект лекцій з курсу «Психологія сім'ї» для студентів напряму підготовки 6.030103 «Практична психологія». Мукачєво: Вид-во МДУ, 2016р. 94с. Режим доступу:
<http://dspace.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/720/1/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%9C.%D0%9E.%20%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B%20%D1%81%D1%96%D0%BC%27%D1%97.pdf>
3. Помиткіна Л.В. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Л.В. Помиткіна, В.В. Злагодох, Н.С. Хімченко Н.І. К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с. Режим доступу:
http://shron1.chtyvo.org.ua/Pomytkina_Liubov/Psykholohiia_simji.pdf
4. Психологія сім'ї: навч. посібник / [Поліщук В.М., Ільїна Н.М., Поліщук С.А., Мисник С.О., Савченко Ю.Ю. та ін.]; за заг. ред.В.М. Поліщука. – [2-е вид.]. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 282 с.
5. Райгородский Д.Я. Психология и психотерапия семейных конфликтов. М, 2008. 736 с.
6. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2015. 136 с. Режим доступу:
http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/19502/1/O_Stoliarchuk_PSS_IL.pdf

Додаткова

1. Психологія сімейних взаємин: навч.посіб./[М.С. Корольчук, ПП. Криворучко, В.І. Осьодло та ін.]; заг.ред.М.С. Корольчука. К.:Ніка-Центр, 2010.- 296 с.
2. Седих К.В. Психологія сім'ї : навч. посіб.. К.:ВЦ«Академія»,2015. 192 с.
3. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001.-96 с.
4. Кравець В. Психологія сімейного життя: В 2-х ч. Тернопіль, 1995. 695 с.
5. Седих К.В. Психологія сім'ї: Навчальний посібник . Полтава, 2013. 197с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
2. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
3. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
4. Пошукова система WorldWideScience.org <https://worldwidescience.org/>
5. Пошукова система DOAJ <https://www.doaj.org/>

6. Пошукова система DOAB <https://www.doabooks.org/>
7. Пошукова система Springer Open <https://www.springeropen.com/>
8. Електронна бібліотека Наукова періодика України <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>
9. Moodle — Національний університет «Острозька академія» <https://moodle.oa.edu.ua/login/index.php>

Текст лекції

Складні життєві обставини – це обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку зі старістю чи станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, брак житла чи роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки у сім'ї, малозабезпеченість, психологічний або психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо). До складних життєвих обставин належить також: погіршення матеріальнопобутових умов, поступове зубожіння, втрата роботи, все, що викликає у людей почуття незахищеності, страху перед завтрашнім днем, все, що веде до наростання напруги в сім'ї, негативно позначається на вихованні дітей. Отже, складними життєвими обставинами можна назвати такі несприятливі для людини події, коли їй особливо важко, і коли вона об'єктивно потребує сторонньої допомоги, в тому числі з боку держави, суспільства, громади, найближчого оточення, щоб впоратися з цими обставинами і відновити свою нормальну життєдіяльність. Логічно, що такими будуть вважатися втрата здатності до обслуговування, інвалідність (значна втрата здоров'я як фізичного, так і психічного), втрата близької людини, порушення звичного, нормального способу життя, дитяча бездоглядність, пожежа, стихійне лихо тощо.

Сім'ї, що опинилась у складних життєвих обставинах, можуть бути декількох типів:

- сім'ї з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх самотійно, у зв'язку з інвалідністю батьків або дітей, вимушеною міграцією, наркотичною або алкогольною залежністю одного з членів сім'ї, його перебуванням у місцях позбавлення волі, ВІЛ-інфекцією, насильством у сім'ї, безпритульністю, сирітством, зневажливим ставленням і негативними стосунками в сім'ї, безробіттям одного з членів сім'ї, якщо він зареєстрований в державній службі зайнятості як такий, що потребує працевлаштування;

- сім'ї, де є ризик передання дитини до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- неповнолітні одинокі матері (батьки), яким потрібна підтримка;
- сім'ї, члени яких перебували чи перебувають на державному утриманні.

Сім'я, яка опинилась у складних життєвих обставинах, потребує допомоги, право на яку визначено у законодавстві. Звичайно, така сім'я не виконує своїх функцій та не відіграє необхідної ролі у процесі соціалізації дітей, що у таких сім'ях виховуються, а отже, є або може стати джерелом

наси́льства та жорстокого поводження з дитиною. Такі сім'ї потребують надзвичайної уваги на етапі попередження насильства та жорстокого поводження (вторинна профілактика, про яку піде мова далі). За законодавством, насильство в сім'ї та жорстоке поводження з дітьми вказує на те, що сім'я належить до категорії таких, які опинились у складних життєвих обставинах. Але також не варто забувати про те, що насильство та жорстоке поводження можуть бути і наслідком інших складних життєвих обставин, у яких опинилася сім'я (безробіття, алкогольна або наркотична залежність когось з членів сім'ї тощо). Отже, залежно від того, чи є насильство причиною, що обумовлює складні життєві обставини, чи їхнім наслідком, буде визначатися зміст роботи соціального працівника у напрямку подолання проблеми родини.

Насильство – це фізичний або психологічний вплив однієї людини на іншу, що порушує конституційне право людини на особисту недоторканість (у фізичному і духовному розумінні).

Насильство – дії однієї або декількох осіб стосовно іншої людини, які порушують громадянські її права та свободи або призводять до фізичного, психологічного або морального страждання.

Насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю.

Жорстоке поводження з дитиною – будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною в сім'ї або поза нею, які порушують права та свободи дитини, наносять шкоду її фізичному або психічному здоров'ю. Жорстоким поводженням з дитиною також є бездіяльність батьків (усиновителів), опікунів (піклувальників), інших осіб, які їх замінюють, якщо така бездіяльність перешкоджає оптимальному розвитку дитини, наносить шкоду її фізичному або психічному здоров'ю (зневажання основних потреб дитини, відсутність умов для нормальної життєдіяльності, турботи про її здоров'я та розвиток тощо).

Дослідники виокремлюють 4 умови, за наявності яких певну дію можна трактувати як насильство у сім'ї або ж жорстоке поводження з дитиною:

– порушення прав та свобод особистості, гарантованих Конституцією та законодавством України; – умисність дії, тобто коли людина чітко усвідомлювала, що вона робить і намагалась за допомогою такої дії досягти певної мети або мати певний зиск; – неможливість жертви себе захистити, тобто превалювання з боку кривдника, що чинить дію, фізичної або психологічної сили; – будь-яка моральна, психологічна або фізична шкода, що настає унаслідок вчинення дії. Деякі дослідники також відносять то таких умов і систематичність, але це питання є суперечливим, адже такі дії, як зґвалтування або побиття дитини можуть мати і одиничний характер, але однозначно трактуватимуться як жорстоке поводження з дитиною. За

наявності однієї або декількох умов певну дію можна трактувати як прояв насильства у сім'ї або ж жорстокого поводження з дитиною. Чим більше з перерахованих умов наявні, тим загрозливішим для особистості є насильство, тим більшу кількість ризиків воно несе.

Дослідження, що вивчають наслідки насильства у родині, до нещодавнього часу зосереджувались переважно на наслідках насильства для жертв, але на сьогодні всі спеціалісти розуміють, що особа, яка чинить насильство (агресор), також відчуває на собі ряд негативних наслідків від власноруч вчиненого насильства.

Такі наслідки можуть бути: – фізичні: ушкодження, переломи, різного типу травми, забиття, синці, гематоми та навіть втрата життя як наслідок оборони жертви (за даними міжнародної статистики, дуже великий відсоток жінок, які перебувають у місцях позбавлення волі, дістали вирок саме за вбивство чоловіка унаслідок оборони у сімейній сварці); – психологічні: постійний стресовий стан, щирі докори сумління та навіть відчуття безпорадності у зв'язку з неможливістю опанувати себе, припинити насильство; боротьба між його ролями «справжнього, жорсткого, дорослого чоловіка / або сильної жінки» і прихованої у підсвідомості «дитини, яка потребує прийняття та захисту матері / або батька» (що агресор часто очікує від дружини / чоловіка, але навіть собі не може зізнатись у цьому). **Доросла особа, яка потерпає від насильства, так само зазнає багатьох негативних наслідків:** – фізичні: ушкодження, переломи, різного типу травми, забиття, синці, гематоми, втрата життя; – психологічні: обумовлюють її психолого-емоційні особливості (які розглянуто вище), а також і поведінку під час здійснення актів насильства (що буде розглянуто пізніше); перманентний стресоподібний стан, фобії, фрустрації, психо-емоційні розлади, неврози тощо. Окрім того, необхідно звернути увагу на формування віктимної поведінки, засвоєнні «ролі жертви» такою особою, про що мова йтиме у наступній сесії. Також і для агресора (меншою мірою) і для жертви типовою може бути автоагресивна поведінка: спроби самогубства, членушкодження, вживання алкоголю або наркотиків з метою свідомого завдання собі шкоди (або ж відходу від проблем).

Окремої уваги потребує аналіз наслідків для дитини-жертви насильства: – фізичні: ушкодження, переломи, різного типу травми, забиття, синці, гематоми, опіки; затримки фізичного розвитку, відставання у рості та масі від своїх однолітків (діти набагато пізніше починають ходити та говорити); різні соматичні та психо-соматичні захворювання (енурез, енкопрез, висипання на шкірі тощо); крайнє виснаження внаслідок незабезпечення потреб у їжі, сну тощо; при сексуальному насильстві – інфекції, що передаються статевим шляхом, травми та запальні процеси статевих органів, що мають для дитини наслідки різного ступеня тяжкості, випадіння прямої кишки; вагітність; крайнім наслідком насильства над дитиною є втрата життя; в дитинстві пережив тяжке насильство з боку близьких родичів); – психологічні: регресивна поведінка, емоційна відчуженість, психоемоційні розлади.

У дітей з сильною нервовою системою формується зухвалість, ексцентрична поведінка, агресивність, бувають часті спалахи гніву, приступи люті, що виливаються на молодших за віком або ж тварин (подорослішавши, такі діти б'ють своїх уже немічних батьків). Діти, що мають слабку нервову систему найчастіше страждають від депресій, залякані, надмірно пасивні, не можуть себе захистити, мають низьку самооцінку, відчуття провини та сорому, схильніші до формування віктимної поведінки. Дітям, що страждають від насильства, важко домогтися поваги навколишніх, успіху. Серед дітей-жертв насильства, навіть у дорослому віці, відзначається висока частота депресій. Це виявляється в приступах занепокоєння, туги, почуття самотності, у порушеннях сну, аутоагресивній поведінці, що може закінчитися смертю внаслідок суїциду.

Найнегативнішим наслідком насильства у сім'ї для суспільства в цілому є реплікація насильницької поведінки з покоління у покоління, адже пережите у дитинстві насильство в сім'ї дитина засвоює як норму, яку вона наслідує у своїй власній родині, у вихованні своїх дітей. Окрім того, насильство в сім'ї впливає на погіршення емоційно-психологічного стану громадян, підтримку та провокацію агресії та жорстокості у суспільстві в цілому, збільшення рівня злочинності (зокрема, серед серійних вбивць, сексуальних маніяків, великий відсоток тих, хто у дитинстві переживав тяжке тривале насильство з боку батьків), погіршення загального стану здоров'я населення. Також суспільство зазнає економічних втрат у зв'язку з необхідністю здійснення спеціальних та для агресорів та осіб, що потерпають від насильства, витрат на лікування та підтримку осіб, що під час сімейного насильства зазнають психологічних і фізичних збитків, витрат на утримання осіб, що перебувають під вартою або засуджені унаслідок вчинення насильницьких дій.

У науковій літературі виокремлюють три основні підходи до проблеми насильства в сім'ї: соціокультурний, індивідуально-психологічний та системний сімейний.

Соціокультурний підхід фокусується на аналізі соціальних структур, культурних норм і цінностей суспільства як чинників насильства у сім'ї. Серед факторів, що впливають на прояв насильства щодо жінок в рамках цього підходу виділяють: існування культури насильства в сучасному суспільстві, патріархальність суспільства, тоталітарні настанови членів сім'ї, стереотипи щодо ролі чоловіка і жінки в суспільстві. Головні фактори генералізації насильства по відношенню до жінки – гендерний дисбаланс в розподілі влади та стійкість стереотипів. Реструктуризацію та зміну статеворольових стереотипів розглядають як фактор, що може зменшити рівень насильства. Системний сімейний підхід розглядає подружнє насильство як продукт всієї сімейної системи, а не результат індивідуальної патології. Він фокусується на дослідженні процесів сімейної комунікації та стратегій образливої поведінки. В рамках цього підходу аналізують психологічні механізми розгортання образливих стосунків. Визначено поведінкові стратегії жінки, що закріплюють та збільшують насильство, а

саме: слідування традиційним настановам щодо своєї ролі в сім'ї, незвертання уваги на прояви жорстокості до шлюбу чи в інших сферах життєдіяльності, прощання насильства або nereагування на насильство, повернення до насильницьких стосунків. Індивідуально-психологічний підхід фокусується на дослідженні особистісних рис образника і жертви. В результаті досліджень не виявлено певного психопатологічного профілю, і образник, і жертва характеризуються спільними особистісними рисами, а саме: низькою самооцінкою, неасертивністю та схожим досвідом переживання образ з боку батьків у дитинстві. Досвід спостереження або відчуття на собі насильства в дитинстві деструктивно впливає на особистість і є ризик-фактором для розвитку образливих стосунків у власній сім'ї. Спостереження і переживання насильства в дитинстві по-різному впливають на вибір ролі агресора чи жертви і залежать від статі дитини.

Законодавчий аспект Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (ст. 1) виділяє чотири види насильства в сім'ї: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне.

Фізичне насильство в сім'ї – умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності;

Сексуальне насильство в сім'ї – протиправне посягання од ного члена сім'ї на статеву недоторканність іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї;

Психологічне насильство в сім'ї – насильство, пов'язане з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров'ю;

Економічне насильство в сім'ї – умисне позбавлення одним членом сім'ї іншого члена сім'ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я. Щодо видів жорстокого поводження з дітьми, то слід зазначити, що вони лише перераховані у Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення без розкриття їхньої сутності: • фізичне насильство; • психологічне насильство; • сексуальне насильство; • економічне насильство; • соціальне насильство (визначення сутності якого не має в жодному нормативно-правовому акті).

Соціально-психологічний аспект

Фізичне насильство – завдання дитині батьками чи особами, що їх замінюють, вихователями чи іншими особами фізичних травм, різних тілесних ушкоджень, що погіршують здоров'я дитини, порушують її розвиток і позбавляють життя. Ці дії можуть здійснюватися у формі побиття, катування, штовхань, ударів, ляпасів, припікання гарячими предметами, рідинами, запаленими сигаретами, у вигляді укусів і з використанням

усіляких предметів як знаряддя бузувірства. До фізичного насильства належить також залучення дитини до вживання наркотиків, алкоголю, пропонування їй отруйних засобів чи медичних препаратів, що викликають одурманення (наприклад, снодійних, не прописаних лікарем), а також спроби удушення чи втоплення дитини. У деяких родинах як дисциплінарну міру використовують різні види фізичного покарання – від потиличників і ляпанців до пороття ременем. Необхідно усвідомлювати, що фізичне насильство – це фізичний напад (катування), воно майже завжди супроводжується словесними образами і психічною травмою. Психологічне насильство – постійна чи періодична словесна образа дитини, погрози з боку батьків, опікунів, учителів, вихователів, приниження її людської гідності, обвинувачення її в тому, у чому вона не винна, демонстрація нелюбові, ворожості до дитини. До цього виду насильства належать також постійна неправда, обман дитини (у результаті чого вона втрачає довіру до дорослого), а також ситуації, коли вимоги до дитини не відповідні її віковим можливостям. Сексуальне насильство – використання дитини (хлопчика чи дівчинки) дорослою людиною чи іншою дитиною для задоволення сексуальних потреб або отримання вигоди. Сексуальне насильство охоплює статеві зносини (коїтус), оральний і анальний секс, взаємну мастурбацію, інші маніпуляції зі статевими органами. До сексуального розбещення належать також залучення дитини до комерційного сексу та порнобізнесу, оголення перед дитиною статевих органів і сідниць, підглядання за нею, коли вона цього не підозрює: під час роздягання, відправлення природних потреб. Економічне насильство (або нехтування інтересами і потребами дитини) – нема належного забезпечення основних потреб дитини в їжі, одязі, житлі, вихованні, освіті, розвитку, медичній допомозі з боку батьків чи осіб, що їх заміняють, у силу об'єктивних причин (бідність, психічні хвороби, недосвідченість) і без таких. Типовим прикладом зневажливого ставлення до дітей є залишення їх без догляду, що часто призводить до нещасних випадків, отруєнь та інших небезпечних для життя і здоров'я дитини наслідків. Зазвичай жертва страждає одночасно від декількох видів насильства. Так, інцест (сексуальне насильство) неминуче супроводжується руйнуванням сімейних стосунків та довіри в сім'ї, маніпулятивними стосунками, а часто й залякуванням з боку кривдника, що кваліфікується як психологічне насильство. Складовою частиною практично всіх видів насильства є фізичне (побиття) або психологічне (загрози вбити або покалічити). Одним із проявів жорстокого поводження з дітьми є також нелюбов до дитини, а у зв'язку з цим – незабезпечення належним чином її потреб в емоційному контакті, психологічному комфорті, що так необхідні для повноцінного розвитку дитини. Через брак любові до дитини батьки нерідко свідомо або підсвідомо чинять над нею психологічне насильство. Будучи емоційно відкинутими ще до народження, такі діти народжуються раніше терміну в два рази частіше порівняно з дітьми від бажаної вагітності, у немовлячому віці вони частіше мають низьку масу тіла, частіше хворіють у перші місяці життя, гірше розвиваються, що впливає на їхнє подальше

зростання.

Сутність, види та принципи соціальної профілактики насильства та жорстокого поводження з дітьми.

Соціальна профілактика – вид соціальної роботи, що охоплює комплекс заходів економічного, політичного, правового, медичного, психологопедагогічного характеру, спрямованих на попередження, обмеження та локалізацію негативних явищ у соціальному середовищі. Як доводить багаторічна практика організацій, що працюють з проблемами попередження та подолання насильства, цей феномен має виражений циклічний характер: практично кожен акт насильства має свою передісторію, і практично завжди насильницькі дії мають тенденцію до повторення. Тому завдання профілактики – первинної, вторинної і третинної – нерозривно пов'язані між собою. Первинна профілактика насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми спрямована на все суспільство, є найбільш масовою та неспецифічною. Її завданнями є формування в суспільстві ненасильницького світогляду, культури гендерної толерантності та чуйності, неприйняття насильницької моделі поведінки по відношенню до жінок, дітей та насильницьких стосунків в сім'ї. Інструментом первинної профілактики можуть бути превентивні програми різного рівня. Вторинна профілактика спрямована на раннє виявлення ситуацій підвищеного ризику щодо виникнення насильства або жорстокого поводження, та на відвернення причин та умов, які сприяють скоєнню насильства конкретними особами. Третинна профілактика означає міри втручання у тих ситуаціях, коли насильство та жорстоке поводження вже здійснено і діяльність спрямована на недопущення рецидиву, реабілітацію жертви та роботу з агресором. Соціальна профілактика всіх видів може здійснюватися на рівні всього суспільства, окремого регіону, макросередовища (макрорівень), окремої соціальної групи, закладу, організації, мікросередовища (мікрорівень), окремого індивіда (індивідуальний рівень). Профілактична робота на макрорівні здійснюється у вигляді комплексних національних профілактичних програм, кампаній у засобах масової інформації, масових заходів, скоординованої діяльності у межах закладів та організацій на найвищому державному рівні. На мікрорівні профілактика здійснюється у вигляді спеціальних регіональних програм, заходів та окремих дійств у межах закладів та організацій та за місцем проживання. Індивідуальний рівень профілактики – це робота, що здійснюють спеціалісти й волонтери з окремими особами. Можна виділити такі загальні завдання соціальної профілактики: • дослідження причин та факторів проблеми; • встановлення ресурсів, необхідних для подолання проблеми, або виявлення наявних; • запобігання негативному впливу середовища; • розширення можливостей для задоволення потреб, подолання проблеми, повноцінної життєдіяльності (підвищення соціальних ресурсів); • подолання особистісних факторів, котрі здійснюють вплив на виникнення та загострення проблем або заважають їхньому розв'язанню; • підвищення особистісних ресурсів, здатностей особистості адекватно реагувати на проблеми, долати їх та задовольняти

потреби; • організація взаємодії суб'єктів у подоланні проблеми, організація діяльності, що спрямована на попередження та подолання проблем. Успіх профілактичної роботи у більшості випадків залежить від дотримання основних принципів соціальної профілактики: 1) забезпечення права людини на незалежний вибір своєї поведінки, обмеженого подібним правом інших людей, відмова від спроб маніпулювати людиною; 2) екологічність, безпечність профілактичних дій для представників цільових груп та їхніх виконавців; 3) відповідність профілактичних заходів потребами та інтересам представників цільових груп, їхнім віковим та соціокультурним особливостям; 4) запобіжний характер профілактики; 5) системність заходів; 6) міжвідомча співпраця у здійсненні заходів та профілактичних програм.

Шляхи удосконалення системи попередження насильства у сім'ї та жорстокого поводження з дітьми. У системі профілактики, яку реалізують на сьогодні державні та громадські організації, є ряд недоліків. Українські експерти у сфері попередження насильства та жорстокого поводження з дітьми здійснили спробу проаналізувати профілактичну діяльність та розробити завдання на найближчі 7 років щодо покращення первинної, вторинної та третинної профілактики насильства та жорстокого поводження з дітьми. Під час Форуму у рамках Національної кампанії «СТОП насильству», що відбувся у жовтні 2008 року, розроблено Національну платформу дій з протидії насильству стосовно жінок, дітей та насильству в сім'ї, на основі якої планується розробка Національного плану дій до 2015 року. Зокрема, у Платформі було велику увагу приділено первинній, вторинній та третинній профілактиці насильства. • Превентивні програми Превентивні програми – це комплекс інформаційно-роз'яснювальних та інших запобіжних заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення насильства, формування в суспільстві ненасильницького світогляду, культури гендерної толерантності та чуйності, неприйняття насильницької моделі поведінки по відношенню до жінок, дітей та насильницьких стосунків в сім'ї, які вживають органи держави, місцевого самоврядування, громадські організації та інші суспільні інститути. Заходи, що мають здійснюватися: 1) здійснювати аналіз наявних освітніх та просвітницьких програм, розробляти та впроваджувати нові з метою змінення соціальних і культурних моделей поведінки чоловіків і жінок, викорінення упереджень, звичаїв та інших практик, базованих на ідеях меншовартості або зверхності однієї чи іншої статі або на стереотипних уявленнях про ролі жінок і чоловіків; 2) розробляти превентивні шкільні програми для обов'язкового впровадження їх в позакласне виховання; 3) організовувати та проводити громадські акції на національному та місцевому рівнях, спрямовані на формування ненасильницького світогляду молоді, культури гендерної толерантності та чуйності, культури миру, зокрема до акції «16 днів без насильства»; 4) підтримувати організації різного спрямування та національні громади в їхній активній діяльності у сфері протидії гендерному насильству, його окремим проявам та негативному впливу насильства на дорослих та дітей; 5) ліквідовувати та скорочувати

кількість зон підвищеного ризику (погано освітлені або погано контрольовані зони); розташовувати зупинки громадського транспорту (автобус, метро, вокзали) в безпечних зонах; поліпшувати патрулювання вулиць; б) створювати і запроваджувати постійні навчальні програми для всіх категорій фахівців, (міліціонерів, лікарів, учителів, соціальних працівників, психологів, суддів, працівників прокуратури, голів сільських рад, працівників управлінь та відділів в справах сім'ї та молоді), які працюють з особами, що зазнали насильства та особами, які вчиняють насильство.

• Припинення насильства

Припинення насильства – це система різноманітних заходів одноразового чи тривалого характеру, що мають за мету скорочення кількості проявів насильства, запобігання вчиненню насильства конкретними особами або зупинення насильницьких дій, які вже розпочались. Такі заходи охоплюють завчасне виявлення осіб, схильних до насильства, та сімей, де є реальна загроза його вчинення, відвернення причин та умов, які сприяють скоєнню насильства конкретними особами, забезпечення захисту та безпеки жінок та дітей від насильницьких посягань, а також оперативні заходи, спрямовані на фізичне переривання початого насильства, коли життя і здоров'ю постраждалого загрожує реальна небезпека. Заходи, що мають здійснюватися: 1) розробити та впроваджувати методику раннього виявлення дітей, які потерпають від насильства в сім'ї та поза сім'єю; 2) забезпечувати раннє виявлення сімей, в яких відбувається насильство або є загроза його вчинення, та організовувати соціальний супровід таких сімей; 3) запровадити зміни в законодавстві України, що дозволятимуть у тих випадках, коли особі загрожує небезпека, призупинити право користування спільним житлом для особи, яка вчиняє насильство, та інші заходи, передбачені Модельним законом ООН про попередження домашнього насильства.

• Робота з особами, які зазнали насильства

Робота з особами, які зазнали насильства – це фізична, психологічна та юридична підтримка таких осіб, зокрема можливість тимчасового перебування в притулку, проходження ними курсу медико-соціальної реабілітації, убезпечення осіб, які зазнали насильства, зниження рівня їхньої віктимності, зменшення негативного впливу зазнаних насильницьких дій на нормальний розвиток жінок та дітей. Заходи, що мають здійснюватися: 1) забезпечити створення та ефективне функціонування спеціальних установ для жертв насильства в сім'ї; 2) організувати прийом жертв і надання їм відповідної допомоги, а також збір доказів, необхідних для ініціювання судового розгляду справи; при цьому слід уникати повторного травмування жертв; 3) розробити, затвердити і впровадити мінімальні стандарти послуг для осіб, які зазнали насильства; 4) запроваджувати сучасні методики реабілітації дорослих та дітей, які потерпають від насильства.

• Робота з особами, які вчинили насильство

Робота з особами, які вчинили насильство – це комплекс заходів щодо притягнення винних у вчиненні насильства до юридичної відповідальності, їхньої соціальної реабілітації, профілактичного обліку, підготовки до повернення у сім'ю, контролю за поведінкою осіб, які визнані винними у його скоєнні. Заходи, що мають здійснюватися: 1) розробити та запровадити

програми соціальної реабілітації для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, з урахуванням їхньої статі, віку та інших особистісних характеристик; 2. запровадити обов'язкове проходження програм соціальної реабілітації для осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, до заходів передбачених захисним приписом, а також до заходів адміністративного впливу за вчинення правопорушень у сфері насильства в сім'ї; 3) внести до навчальних програм та курсів перепідготовки усіх закладів, що готують медичних, педагогічних, соціальних працівників, соціальних педагогів, психологів, юристів, правоохоронців, курси з питань роботи з особами, які вчиняють насильство.